

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGỮ VĂN

TRỊNH THỊ BÍCH LIÊN. *Phóng sự Việt Nam trong môi trường sinh thái văn hóa thời kỳ đổi mới.*

Chuyên ngành: Lý luận văn học

Mã số: 62.22.32.01

Ở Việt Nam thể loại phóng sự có vai trò hết sức quan trọng trong đời sống văn học và báo chí, song đặc trưng về thể loại này vẫn chưa được giới nghiên cứu lưu tâm đúng mức. Đặc biệt, trong thời kỳ đổi mới của đất nước (1986-2006), phóng sự là một trong những thể loại đạt được nhiều thành tựu, góp phần thúc đẩy sự phát triển của văn học và báo chí. Tuy nhiên cho đến nay vẫn chưa có công trình nghiên cứu nào về thể loại này đạt đến tầm bao quát thỏa đáng. Để góp phần bổ sung thêm những nhận thức về đặc trưng thể loại, tái hiện lại đầy đủ diện mạo và nhận rõ giá trị đích thực của thể loại phóng sự trong giai đoạn mới của nền văn học và báo chí hiện đại, cũng như đưa ra cái nhìn tổng thể ở cả phương diện lý luận và thực tiễn về phóng sự Việt Nam trong môi trường sinh thái văn hoá thời kỳ đổi mới, NCS. Trịnh Thị Bích Liên đã chọn vấn đề trên làm đề tài nghiên cứu cho luận án tiến sĩ của mình.

Trên cơ sở khảo sát những công trình liên quan trực tiếp đến phóng sự Việt Nam từ những năm 30 thế kỷ XX trên hai lĩnh vực văn học và báo chí, đặc biệt là các tác phẩm phóng sự tiêu biểu của thời kỳ đổi mới - các tác phẩm đã được các nhà xuất bản tuyển chọn, phát hành hoặc được đăng tải rải rác trên các

báo và tạp chí có uy tín; đặt thể loại phóng sự trong mối tương tác với các yếu tố thuộc môi sinh văn hóa để nghiên cứu, tác giả luận án đã làm rõ sự bùng phát trở lại của phóng sự Việt Nam thời kỳ đổi mới cũng như sự phát triển liên mạch của phóng sự Việt Nam từ đầu thế kỷ XX đến nay, làm rõ thành tựu của phóng sự thời kỳ đổi mới về các mặt đội ngũ tác giả, tác phẩm, đề tài, chủ đề, những giá trị tư tưởng và các đặc sắc nghệ thuật; chỉ ra bước phát triển mới của giai đoạn phóng sự này dưới tác động trực tiếp của các yếu tố môi sinh văn hóa hiện đại. Để cụ thể hóa cho bức tranh tổng thể của phóng sự Việt Nam thời kỳ đổi mới tác giả đã điểu ra một số cây bút tiêu biểu cho các xu hướng tư tưởng-nghệ thuật chủ yếu của phóng sự từ 1986 đến nay.

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo, nội dung luận án được bố cục thành 3 chương.

Chương 1, *Thể loại phóng sự và môi trường sinh thái văn hóa* (tr.12-71). Gắn với nội dung này, tác giả đã phân tích, lý giải và làm rõ một loạt các vấn đề như: Thể loại văn học và môi trường sinh thái văn hoá, sinh thái văn hoá như một cách tiếp cận văn học; thể loại văn học trong diễn tiến của môi trường sinh thái văn hoá; môi sinh văn hoá Việt Nam đầu thế kỷ XX và sự ra đời của thể loại phóng sự. Tác giả cũng phân tích làm rõ đặc trưng và phẩm chất của thể loại phóng sự, vị trí, ranh giới và tính đa dạng về kiểu loại phóng sự, các loại hình phóng sự. Đặc biệt là dựng nên bức tranh phóng sự Việt Nam

trong các môi trường sinh thái văn hoá trước thời kỳ đổi mới. Tác giả cho rằng, phóng sự là một thể loại mới của văn học Việt Nam thế kỷ XX. Cũng như các thể loại văn học khác, phóng sự là một trong những thể loại luôn chịu những tác động trực tiếp và sâu sắc từ diễn tiến của môi trường sinh thái văn hóa. Nó ra đời và sớm trở thành một thể loại nòng cốt trên các báo, đáp ứng nhu cầu thông tin thiết thực, kịp thời cho người đọc. Tuy nhiên do tính chất phức tạp của quá trình phát sinh, phát triển dưới tác động của những môi trường sinh thái khác nhau nên phóng sự thường ít ổn định về vị trí, ranh giới. Ra đời và phát triển gắn với hoạt động báo chí truyền thông trong những môi trường sinh thái văn hóa đặc biệt nên phóng sự Việt Nam là thể loại có sự dung hợp tự nhiên giữa các phẩm chất văn học và báo chí. Dựa trên tiêu chí loại hình hóa, tác giả chia phóng sự thành ba nhóm, là phóng sự *đậm chất thông tấn báo chí*; phóng sự *giàu chất văn học* và phóng sự *tổng hợp phẩm chất của các loại ký khác*, như phóng sự-ký sự, phóng sự-bút ký, phóng sự-hồi ký, phóng sự chân dung.

Tác giả kết luận, ra đời trong môi trường sinh thái văn hóa đặc biệt, phóng sự Việt Nam đã khẳng định được ưu thế về phẩm chất đặc trưng của một *thể loại văn học biên duyên điển hình*. Những thăng trầm của số phận thể loại trong diễn tiến của môi sinh văn hoá từ những năm 30 của thế kỷ XX đến trước thời kỳ đổi mới cho thấy đây là thể loại chịu chi phối bởi môi sinh văn hoá mạnh mẽ hơn các thể loại khác.

Nội dung chương 2 của luận án là những lý giải của tác giả về *Sự hồi sinh và phát triển của phóng sự Việt Nam*

trong môi trường sinh thái văn hóa mới từ 1986 đến nay (tr. 72-133). Theo tác giả, phóng sự trong thời kỳ này đã nhanh chóng tìm lại được thiên chức của mình trong việc mở xẻ, phơi bày sự thật. Đặc biệt sự phát triển mạnh mẽ của khoa học công nghệ thông tin và sự bùng nổ của báo chí theo hướng toàn cầu hóa đã đặt phóng sự vào những thách thức mới để cách tân, phát triển, khẳng định vị thế của mình trong những tương quan sinh thái văn hóa mới.

Trong bối cảnh lịch sử xã hội có sự chuyển mình dữ dội, hệ giá trị văn hóa đổi khác, những nhu cầu bức thiết của công chúng đã tạo động lực cho phóng sự hồi sinh và phát triển theo những chiều hướng mới. Điều thấy rõ nhất đó là bước phát triển vượt bậc về qui mô phóng sự của Việt Nam, sự đa dạng về đề tài, chủ đề và phong cách thể hiện.

Về mặt nội dung, phóng sự đã phát huy những ưu thế vốn có của thể loại, thể hiện được những giá trị hiện thực và nhân đạo mới mẻ, bức thiết. Không chỉ phơi bày những sự thật nóng bỏng, nhức nhối, mờ chìm, khuất lấp, phóng sự còn phát hiện, biểu dương những giá trị tích cực trong đời sống xã hội, khám phá muôn mặt cuộc sống từ những chuyện "đời thường mà không thường". Trên bước đường phục sinh và chấn hưng, phóng sự đã tạo được những ảnh hưởng tích cực đối với đời sống văn học, góp phần thúc đẩy công cuộc đổi mới nói chung.

Về mặt hình thức, để đáp ứng yêu cầu ngày càng cao của công chúng và để phóng sự khẳng định được vị trí của mình trước xu thế lấn lướt của các phương tiện thông tin đại chúng khác, các cây bút đã tìm đến những cách tổ

chức đa dạng và mới mẻ cho cấu trúc trần thuật. Hệ thống điểm nhìn được kiến tạo, dịch chuyển linh hoạt và tương khớp hơn với logic khách quan. Khác với phóng sự phương Tây, tính hấp dẫn của thông tin trong phóng sự Việt Nam tùy thuộc nhiều vào khả năng khai thác thế mạnh ngôn từ của người viết. Để một bài phóng sự thực sự có "giọng", các cây bút hôm nay thường tập trung vào các thủ pháp như chuyển hóa, đan xen các yếu tố Tả-Thuật-Bình; Khai thác các phương tiện biểu cảm trong việc cá tính hóa lời văn.

Từ những điều phân tích trên, tác giả cho rằng những thành tựu về nội dung tư tưởng và hình thức thể hiện của phóng sự Việt Nam thời kỳ đổi mới đã góp phần điều chỉnh và mở ra những cách thức tiếp cận, phản ánh hiện thực cuộc sống mới thiết thực, hiệu quả hơn; góp phần cân bằng và khơi lại dòng chảy mạnh mẽ cho nền văn học nước nhà.

Trong chương 3, tác giả giới thiệu *Ba cây bút tiêu biểu của phóng sự Việt Nam thời kỳ đổi mới* (tr.134-193), mà theo tác giả sự lựa chọn tính chất tiêu biểu cho các cây bút chỉ mang tính tương đối, được dựa trên một số tiêu chí cơ bản, như số lượng tác phẩm được tuyển tập, sự định hình phong cách cá nhân và những đóng góp thể hiện đặc sắc của phóng sự Việt Nam hiện đại. Đó là Xuân Ba- cây bút của cái nhìn hiện thực nghiêm cẩn, luôn khám phá những vùng hiện thực không dễ tiếp cận; Tái

hiện sự kiện trong tính nguyên dạng, điển hình; Văn phong khoan hòa, đa sắc điệu. Đó là Vũ Hữu Sự - cây bút của cái nhìn hiện thực trào lộng, thâm nhập những mảng hiện thực trái ngang, giàu tính khôi hài; Tái hiện sự kiện theo lối truyện hoá; Khoáng hoạt về văn phong. Và Hoàng Minh Tường - cây bút của cái nhìn hiện thực, đôn hậu, hướng tới những vấn đề nhạy cảm của đạo đức truyền thống, mạch tự sự được triển khai trên làn ranh tốt-xấu, thiện ác và tình tế, mộc mạc về văn phong.

Thay cho lời kết, tác giả bộc bạch, trong tình hình hiện nay, tìm hiểu, nghiên cứu về phóng sự Việt Nam trong môi trường sinh thái văn hoá thời kỳ đổi mới là một công việc cần thiết, bổ ích và lý thú. Nó không chỉ góp phần bổ sung thêm một số khía cạnh lý thuyết và thực tiễn về thể loại còn bỏ ngõ mà còn giúp làm sáng rõ thêm những vấn đề lý luận hiện chưa đi đến thống nhất. Tuy nhiên, đây là một công việc hết sức phức tạp, khó khăn, đòi hỏi người nghiên cứu phải vượt qua nhiều thách thức. Bởi lẽ tiếp cận phóng sự trong mối tương quan với môi trường sinh thái văn hoá là hướng nghiên cứu còn hết sức mới mẻ.

Luận án đã được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Nhà nước, họp tại Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, tháng 4/2008.

HIỀN LY
giới thiệu